

העורב השחור והאהובה המתה

אם לעיתים מתעוררת בי קנאה ביחס לספרות העמים, הרי קנאה זו אינה נובעת מן ההשקפה, המקובלת בכמה חוגים, כי ספרותנו נופלת בכל מספרות העולם. אין בי כלל רגשי נחישות מסוג זה. לא, הקנאה נובעת מן העובדה, שאין בידינו אוסף ביוגרפיות היכול להשתוות, ולוא אך במעט, לביוגרפיות המושכות, המסעירות, המועזעות, של סופרים רבים מאומות העולם. ובין פרשיות החיים המרתקות ויוצאות-הדופן נתייחד מקום בולט לסיפור חייו הטראגי, האומלל, המסוכסך והמוזר של אדגר אלן פו. אדגר אלן פו נתייתם בגיל שלוש מהוריו, זוג שחקנים נודדים. לאחר מכן היה בנו המאומץ של ג'ון אלן, סקוטי קמצן, קודר, וחשדן, אשר זרק את בן טיפוחיו לרחוב, מחוסר כל, בגיל 18. בימי חייו היה פו בן חורג לספרות האמריקנית; שנים רבות לאחר מותו הפך לאורה כבוד בספרות העולם. האסון רדף את המשורר מיום היוולדו ועד ליום מותו. גם לאחר מותו רדפה אתרוי הרוח הרעה. כי פו, שהשתבח הרבה בכוח המחשבה האנאליטית שלו, היה תמים כילד בכל הנוגע להוויות העולם הזה. אבי הסיפור הבלשי, מחברם של סיפורי הבלשים המודרניים הראשונים, יוצר דמות הבלש דופון, שבצלמו ובדמותו נוצרו אחר כך בלשים אינספור, למן שרלוק הולמס ועד להרקול פוארו — לא הבין ולא כלום במניעיהם של אנשים, בשר ודם, בהם נתקל בדרכו הקצרה והרעה עלי אדמות. האיש, שנטל את המורשת הספרותית של סיפור האימה הגותי, הפיח בו תוכן חדש ואמת פסיכולוגית, והצליח להעביר צמרמורת קרה במיליוני קוראים, — לא השתלט על הפחדים שבתוך גפשו פנימה.

בתמימות האופיינית לפו ביחסיו עם הבריות, מסר המשורר את עזבונו הספרותי לידי אדם אשר שנא אותו וקינא בכשרונו הגדול, רופוס ווילמוט גרינבולד. עבודת העריכה וההוצאה לאור של גרינבולד התבטאה בהשמצות, בבזיון המת, בהקטנת ערך העזבון הספרותי שנמסר לידי מתוך אמונה וטפשות. כאשר שרל בודליר, המשורר הצרפתי שהיה מעריצו הראשון הגדול של פו, קרא את "הזכרונות" שפירסם גרינבולד על אדגר אלן פו לאחר מותו, אמר בועם: כלום אין בארצות-הברית חוק, האוסר על כלבים שוטים את הכניסה לבין העלמין?

גם אויביו של אדגר אלן פו (והם היו רבים מאוד, כמספר מאמרי הביקורת הספרותית שכתב) מודים כי אכן אומללים היו חייו של האיש. אולם, הם חלוקים עם ידידיו בנקודה אחת: שעה שאלה האחרונים טענו, כי האסון רדף את המשורר, טענו לעומתם שונאיו, כי המשורר הוא שהביא על עצמו את הרעה, בשל גטיותו החולנית. פו עצמו הגדיר את הדברים כך: אויבי, אמר, סוברים כי השגעון נובע מן השתיה; ואילו השתיה אינה אלא בריחה מן השגעון. תהיינה אשר תהיינה הסיבות לדבר, ברור לגמרי שפו היה שותה הרבה יותר מן הרצוי לבריאותו, לשמו הטוב ולאמצעיו הכספיים הדלים. ברור כמו-כן, שרק שטנה צדקנית ואטומת-מוחין יכלה לראות בזאת את עילת העילות לכל מכות הגורל, שניתכו על איש זה. ודאי שאין האשמה בפו, שהוא נתייתם בגיל שלוש והיה נתון לחסדיו של אב מאמץ, שלא גילה כל הבנה לגאונותו המיוחדת של בן טיפוחיו, והבחין בחולשותיו בלבד. ולמעשה התחילו צרותיו של פו עם סכסוכו עם ג'ון אלן. יש להעיר כאן, כי לפחות בעניין אחד עלו עקרונותיו המוסריים של פו על אלן. אלן בטוח היה, כי פו הוא ריקא והולל, כפוי טובה וחסר התמדה. על גבו של אחד ממכתבי הבקשה והתחייבה, שכתב פו לאלן לאחר שזה האחרון משך ידיו ממנו, נשמרה הערה בכתב, בכתב ידו של אלן. סבורני, כתב אלן, שאין באדם זה אפילו ניצוץ טוב אחד. והנה אלן נהג שלא כשורה כלפי אשתו. הוא התייחס אליה בקשיחות, וגם החזיק לו אהובה. (בצוואתו הוריש סכומים לילדיו הבתלי חוקיים, שעה שלא הוריש דבר לפו, שגדל בביתו משך 16 שנה והיה אהוב מאוד על אשתו החוקית). ואילו אדגר אלן פו היה מסור בכל מאודו ובכל נשמתו לאשתו וירגיניה, ולחותנתו, שהיתה לו כאם. וירגיניה היתה בת דודתו של פו. הוא גשא אותה לאשה עוד בטרם מלאו לה 14 שנה. כעבור שנים מספר חלתה וירגיניה; חייה דעכו לאיטם, עד שהיא נפטרה בגיל 26, משחפת. פו עבר יחד עמה את דרך הייסורים, מבלי למוש מצידה. חייו של פו נהרסו, אולם שירתו וסיפוריו הגדולים שאבו את חיותם ממעיין ייסוריה של וירגיניה.

הנושא הבולט ביותר ביצירתו של פו הוא תיאור האשה-האחות, הרעיה-הילדה, יצור אוורירי, חסר גוף, שלא מן העולם הזה, שנידון מראש לכליון פיזי. כאן שולטת בכיפה האהבה הרומאנטית. לאהבה הגופנית לא נתייחד מקום כלשהו בכתבי אדגר אלן פו. (וכבר נמצאו פסיכולוגים שרצו לראות בכך סימן מובהק לאימפוטנטיות של המחבר). חותמת המוות מכניסה אף את השוהים עדיין עלי אדמות לממשלת צללים שלא מן העולם הזה. מעניין שחלק מן השירים והסיפורים, המספרים על מות האהובה,

נכתבו בעוד וירגיניה חיה. יכולים אנו להוכיח כאן את "העורב", שירו המפורסם ביותר של פו. כאן נתלכדו כל סממני שירתו של פו ליחידה מושלמת אחת. העושר הלשוני, החרוז המתנגן והמצטלצל, האורח השחור מעולם אחר (אשר בעצם אינו אלא התגלמות של הפחדים שבתוך ליבו של המספר), וזיכרון האהובה המתה, אשר לעולם לא תחזור — כל אלה נמצאים פה. השיר, שנתפרסם מאוד עוד בימי חייו של פו, נכתב בשנת 1845; כלומר, שנתיים לפני מותה של וירגיניה. אמנם וירגיניה כבר היתה חולה אז, — חולה עד מוות; אך האמנם היה זה אדיב מצד בעלה להתאבל על מותה ועל אובדנה לנצח, עוד בטרם נתרחש האסון?

בסיפורים רבים ובשירים אחדים מתלווה לנושא האהובה הנידונה למוות מוטיב האשמה. יש כאן מכרה זהב עשיר לכל הפסיכולוגים למיניהם ולמחשטים בחיים התת-הכרתיים. האם זהו רגש האשמה הרגיל של אדם בריא, אשר חייב לצפות בחוסר אונים בגסיסתה האיטית של האשה האהובה עליו? ושמא זהו רגש האשמה של משורר, אשר אסונם הנורא ביותר של יקיריו הוא הוא רוח החיים של יצירתו? ואולי האשים פו את עצמו על שתינותו, על חולשותיו הרבות, אשר, אם גם לא גרמו למותה של וירגיניה, מכל מקום הכבידו עליה את החיים? מי חכם ויידע.

כל ימיו היה אדגר אלן פו עני מרוד. אם אנו מתעלמים לרגע משאר זכויותיו הספרותיות, וזוכרים רק כי הסופר היה אבי הסיפור הבלשי המודרני, הממשש כיום מקור פרנסה לא-אכזב לקהל עצום של כתבנים — אנו מתחילים לעמוד על מקצתו של העוול שנעשה לאיש. אכן, בזמנו של פו סופר היה יכול להתפרנס רק בקשיי-קשיים על כתיבתו. אדגר אלן פו כתב הרבה; הוא היה עובד חרוץ. מלבד שיריו, סיפוריו ומאמרי הביקורת וההגות החשובים, פירסם רשימות בשטחים שונים ורבים בעיתונות, עסק בעריכה, תירגם, עיבד והגיה, נתן הרצאות וקרא מכתביו. כל זה לא הספיק לו כדי מחיה. את ספר שיריו הראשון הדפיס על חשבון עצמו, ושקע בחובות. כשנתפרסם, כבר לא היה חייב להוציא כסף על-מנת לפרסם ספר — יצירותיו הודפסו בצורת ספר, והוא לא קיבל שכר מבית-ההוצאה, אלא עשרים טפסי ספרי-חינם. לימים, כשנתפרסם עוד יותר, קיבל סכומים פעוטים מן המוציאים לאור. עבור רשימות בעיתונים ובכתבי עת היו התשלומים זעומים. שירו המפורסם ביותר של פו, "העורב", הכניס לו סכום גדול יחסית — 10 דולאר. למותר לומר, שגם עשרת הדולארים הללו לא יכלו לקיים את המשפחה. המעיל הצבאי החם, שלבש פו הצעיר בזמן לימודיו באקדמיה הצבאית בווסט-פוינט, שרת אותו עד יום מותו, בגיל 40. באותו מעיל אף התכסתה וירגיניה בימי חוליה האחרון.

סיפור חייו ויצירתו הספרותית של פו שלובים ושזורים יחד, עד שאין כל אפשרות להפריד ביניהם. ללא ספק, מושפע כל יוצר במידה זו או אחרת מן הקורה לו ומן המתרחש סביבו; עם זאת, הרי רוב היצירות הספרותיות אינן ביוגרפיה של יוצרן. גם על פו לא עברו ההרפתקאות המוזרות, המעשים האפלים והקורות הראשיים והסמלים הנשנים וחזורים, הרקומים במסכת יצירתו. ברקע תולדותיהם של רבים מגיבוריו חוזרת האכזבה שבאבידת עמדה חברתית, כסף וקשרי משפחה. כמו פו עצמו, שנוזק לרחוב מבית אביו המאמץ, כן גם רבים מגיבוריו הם מגידי החברה. המרירות והרגשת הבדידות הולכות וגוברות, עד שהן מוצאות את ביטויין בנושא השנאה והנקם.

השגעון, המוות, האימה — כלום יש נושאים מודרניים יותר; ואכן, נשאר אדגר אלן פו קריא עד היום הזה, שלא כרבים מבין סופרי תקופתו. אך יחד עם נושאים קודרים אלה שזור חוט המורשת הרומאנטית, האהבה הזכה, התמימה והאידיאלית.

"אך ידעתי אהוב מכלם, מכלם / שרבו שנותם מגילי / ורבה
חכמתם משכלי";

ואין שרף או שטן בעולם / ואין סער בים ערפלי, /
שיקרע או יגרע את הקו של זהב / ביני ובין אנבל-לי.

וירח מרום לי לוחש בחלום / שירי זהר על אנבל-לי; /
לי רומז כל כוכב בקרניו — ועיניו / כעיניה של אנבל-לי;
אך בלילה אפלה — עמדי היא כולה, / ואנוח על יד יונתי הכלה,
בביתנו שלה ושלי — / הוא הקבר על ים ערפלי. (1).

אפריל, 1966

הערות

1. Edgar Allan Poe : Annabel Lee, 1849.

תרגום: ז. ז'בוטינסקי